

БӨЛІМ: BUKETOV UNIVERSITY / UNIVER / СТУДЕНТ

Қазіргі қазақ әдебиетіндегі комикс жанры: жанрлық эволюция, мәдени саясат және оқу тәжірибесі

ЖАРИЯЛАНДЫ
10.12.2025

ТІРЕК СӨЗДЕР

балалар әдебиеті, визуалды нарратив, графикалық роман, интермедиялдылық, комикс, қазіргі қазақ әдебиеті, ұлттық миф, фольклор

СІЛТЕМЕ

<https://bilimger.kz/185707/>

Қалхаман Аделла Асхатқызы

Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды Ұлттық зерттеу университеті,
филология факультеті, 3 курс студенті

Жетекшісі: **Жарылғапов Жансая Жаңғазыұлы**

Аннотация. Бұл мақалада қазіргі қазақ әдеби кеңістігінде комикс жанрының қалыптасу үдерістері, поэтикалық-типологиялық сипаты және ұлттық мәдени кодты танытудағы мүмкіндіктері қарастырылады. Комикс әлемдік мәдениетте мәтін мен бейненің синтезі ретінде орныққан күрделі семиотикалық жүйе екені белгілі; осы тұрғыдан зерттеуде У. Айснер мен С. Макклауд ұсынған теориялық ұстанымдар негізге алына отырып, қазақ әдеби тәжірибесінде комикстің балалар әдебиетімен, графикалық роман эстетикасымен және фольклорлық-мифологиялық сюжеттермен тоғысу арналары талданады. Тәуелсіздік кезеңіндегі қазақ балалар әдебиетінің жанрлық жаңғыруы комикс форматына қолайлы мәдени орта қалыптастырғаны, ал қазіргі университеттік және мектептік гуманитарлық дискурста «графикалық әдебиет» ұғымдарының біртіндеп орныға бастауы жанрдың әдебиеттанулық зерттеу нысанына айналуын жеделдетіп отырғаны пайымдалады. Қорытындыда комикс жанрының қазіргі қазақ әдебиетінің көпмедиялы табиғатын күшейтіп, жас оқырманды ұлттық мәтінге тарту әлеуеті жоғары екені тұжырымдалады.

Кілт сөздер: қазіргі қазақ әдебиеті, комикс, графикалық роман, балалар әдебиеті, визуалды нарратив, ұлттық миф, фольклор, интермедиялдылық.

КІРІСПЕ

Комикс жанрын әдебиеттанулық тұрғыда сөз ету бүгінгі гуманитарлық ғылымдардың

пәнаралық кеңістігіне тән заңды құбылыс, өйткені мәтін мәдениеті тек жазба сөзбен ғана шектелмей, визуалды кодтар мен цифрлық медианың жаңа формаларын да қамтитын кең мағыналы коммуникациялық жүйеге айналып отыр. Әлемдік зерттеулерде комикс пен графикалық роман секілді формалар «реттік өнер» немесе «кезектескен бейне өнері» ретінде бағаланып, уақыт пен кеңістікті кадрлық құрылым арқылы ұйымдастыратын ерекше баяндау тәсілі саналады; мұнда автордың идеясы сөз бен сурет, кадр мен монтаж, реңк пен түстік шешім, таңба мен ишара сияқты элементтердің тұтастығынан туындайды. У. Айснер комиксті бейнелік-құрылымдық жүйе ретінде қарастырса, С. Макклауд комикстің танымдық және қабылдаушылық механизмдерін кеңінен түсіндіреді, бұл теориялық негіздер ұлттық әдеби тәжірибені талдауға да әдістемелік тірек бола алады.

Қазақ әдебиетінде комикс жанры дәстүрлі канонға кейінірек енгенімен, тәуелсіздік кезеңіндегі балалар әдебиетінің жанрлық ізденістері, оқырман сұранысының өзгеруі, визуалды мәдениеттің күшеюі және білім беру кеңістігіндегі жаңа әдістемелер бұл форматтың қабылдануына алғышарт жасады. Соңғы жылдарда қазақ тіліндегі әдеби-оқыту бағдарламаларында және филология бағытындағы білім траекторияларында графикалық роман ұғымдарының жаңаша танылып, орнығуы жанрдың ғылыми сипатталуына қажет теориялық сұранысты арттырды.

Төмендегі бөлімдерде комикс жанрының қазіргі қазақ әдебиетіндегі орнына 3 курс деңгейіндегі әдебиеттанулық көзқарасқа сай жүйелі шолу жасалып, жанрдың поэтикасы мен мәдени қызметі кеңірек пайымдалады.

КОМИКС ЖАНРЫНЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ-ТАРИХИ НЕГІЗДЕРІ

Комикс жанрын түсіндіруде ең алдымен оның әлемдік мәдениеттегі қалыптасқан теориялық тұғырнамасына сүйену қажет, себебі қазақ әдеби кеңістігінде бұл жанрға қатысты ұғымдар әлі де бірізді терминологиялық қалыпқа толық түсе қойған жоқ. Айснер ұсынған пайым бойынша комикс уақыт пен кеңістік өлшемін кадрлар тізбегі арқылы құрастыратын, оқырман қабылдауына бағытталған көркемдік жүйе болып саналады, ал Макклауд бұл жүйенің мәнін «панельдер арасындағы бос кеңістікте» жүретін ойша толықтыру әрекеті айқындайтынын атап көрсетіп, комикс оқырманын пассивті қабылдаушы емес, нарративті бірлесе құрастырушы тұлға деңгейіне көтереді. Мұндай анықтамалар комиксті «жеңіл» немесе тек күлкіге құрылған материал ретінде түсінетін стереотиптерді әлсіретеді және оны әдебиет, өнертану, семиотика, мәдениеттану тоғысындағы күрделі мәтіндік құбылыс ретінде пайымдауға мүмкіндік береді.

Комикстің жанрлық табиғаты ауызша әңгімелеу дәстүріндегі эпизодтық құрылыммен де, жазба әдебиеттегі сюжеттік-образдық жүйемен де белгілі дәрежеде үндес келеді, бірақ оның басты ерекшелігі – визуалды таңбаның мәтінмен тең дәрежелі баяндау

құралына айналуы, яғни сөз бейнені түсіндіру үшін ғана емес, бейне сөзді толықтыру, әрекеттің динамикасын күшейту, эмоциялық әсерді ұлғайту қызметін қатар атқарады. Осы тұрғыдан қарағанда, комикс жанрына қатысты терминдер жүйесін қазақ әдебиеттануындағы қазіргі жанр теорияларымен байланыстыра отырып қарастыру маңызды, өйткені жанр ұғымы – тарихи өзгермелі, қоғамның эстетикалық сұранысына сай қайта құралып отыратын тірі жүйе.

ҚАЗАҚ ӘДЕБИ КЕҢІСТІГІНДЕ КОМИКСТІҢ ПАЙДА БОЛУЫ ЖӘНЕ ҚАБЫЛДАНУЫ

Қазіргі қазақ әдебиетінде комикстің пайда болуы бір мезетте әдебиет ішіндегі эволюциялық ғана емес, мәдени-институционалдық және технологиялық факторлармен де сабақтасқан құбылыс ретінде көрінеді, себебі тәуелсіздік кезеңі ұлттық мәдениеттің жаңа форматтарға бейімделуін, жастардың әлемдік визуалды трендтермен етене жақындауын, ақпаратты қабылдаудың қысқа әрі динамикалы түрлеріне сұраныстың артуын қатар алып келді. Қазақ балалар әдебиетін жүйелі түрде зерттеген еңбектерде тәуелсіздік жылдарындағы жанрлық кеңею, шолу тараулар мен шығармашылық портреттер арқылы поэзия, проза, драматургия салаларындағы мазмұн мен түр жаңалығы сараланғаны айтылады; осы жаңару логикасы комикс секілді синкретті форманың әдеби айналымға енуін табиғи үрдіс ретінде түсіндіруге мүмкіндік береді.

Комикстің қазақ тілдік ортада кең танылуына ықпал еткен тағы бір арна – оқыту практикасы, өйткені мектеп пен жоғары оқу орны контекстінде визуалдау, мәтінді көрнекі тәсілмен қайта әңгімелеу, белгілі бір эпизодты комикс формасында құрастыру сияқты тапсырмалар оқушы мен студенттің шығармашылық моделін өзгертті және әдеби мәтінді қабылдау мәдениетінің жаңа дағдыларын қалыптастырды. Мұндай үрдістердің тәжірибелік көрінісін әдістемелік материалдардан да байқауға болады, алайда ғылыми тұрғыда маңыздысы – комикс форматының әдебиетті оқытудағы қосымша құрал емес, мәтін табиғатын жаңа медиалық ортада қайта танытуға көмектесетін интермедиялды әдісқа айналуы.

КОМИКС ПЕН ГРАФИКАЛЫҚ РОМАННЫҢ ЖАНРЛЫҚ-ТИПОЛОГИЯЛЫҚ СИПАТЫ

Қазіргі кезеңде қазақ әдебиеттанулық дискурста «комикс», «графикалық роман», «графикалық әдебиет» ұғымдарының шектесіп қолданылуы жанрлық шекараларды анықтауды қажет етеді, өйткені әлемдік дәстүрде де бұл терминдер тарихи және типологиялық тұрғыдан бір-бірін толықтырып, кейде бір кеңістікте қабаттасып жатады. Графикалық роман көбіне көлемі үлкен, композициясы күрделірек, философиялық немесе әлеуметтік проблематикасы тереңірек туындыларға қатысты айтылса,

классикалық комикс қысқа сериялар, эпизодтық құрылым, визуалды юмор немесе динамикалық оқиғаларға бейім болуы мүмкін; алайда бұл айырмашылық шартты сипатта, өйткені жанрлар уақыт өте келе өзара кірігіп, жаңа гибридік формалар жасайды.

Қазақ әдеби кеңістігінде осы типологиялық айырмашылықтардың орнығуы әлі де қалыптасу үстінде болғандықтан, зерттеуші үшін ең дұрыс әдіс – мәтіндік құрылымға, визуалды стильге, нарративтік стратегияға және оқырманға ықпал ету механизміне қарап саралау. Университеттік бағдарламалық сипаттамаларда қазақ тіліндегі графикалық әдебиеттің енді ғана қалыптасып келе жатқаны туралы пайымның кездесуі осы бағыттағы ғылыми талдаулардың алдағы уақытта жүйелене түсуіне негіз бола алады, өйткені жанрды оқу курстарына енгізу оның теориялық аппаратын да байытады.

ҰЛТТЫҚ МИФ, ФОЛЬКЛОР ЖӘНЕ ТАРИХИ ЖАДТЫҢ КОМИКСТЕГІ КӨРІНІСІ

Қазіргі қазақ комиксінің ең перспективалы бағытының бірі – ұлттық мифологиялық және фольклорлық сюжеттерді визуалды нарратив тілімен қайта жаңғырту, себебі аңыз-ертегі, батырлық эпос, тарихи тұлғалар туралы әңгімелер комикстің динамикалық монтажына, кейіпкерді әрекет үстінде ашуға, символдық детальдарды кадрлық жүйе арқылы нақтылауға өте қолайлы материал береді. Осы бағыттағы ғылыми зерттеулерде фольклорлық сюжеттер мен кейіпкерлерді комикске бейімдеудің оқыту және мәдени мұраны жаңаша таныту тұрғысынан маңызы ерекше екені айтылып, балалардың ауыз әдебиетіне қызығушылығын арттыруға ықпал ететіні негізделеді; мұндай тұжырым қазіргі қазақ әдебиетінде комикстің тек ойын-сауықтық емес, мәдени-мнемоникалық қызмет атқара алатынын көрсетеді.

Комикстегі ұлттық мифтің жүзеге асуы көбіне архетиптік бейнелердің жаңа визуалды интерпретациясымен байланысты, сондықтан бұл жерде әдебиеттану мен өнертану, фольклортану мен мәдениет семиотикасы тоғысқан пәнаралық әдіс қажет, ал жанрдың басты құндылығы – халықтық сюжетті «музейлік статикалық мәтін» күйінде қалдырмай, бүгінгі жас оқырманның көз алдына әрекетке толы, эмоциялық тұрғыда әсерлі, диалогқа ашық дүниетаным ретінде алып келуге ұмтылуында. Осындай тәсіл ұлттық кодты модернизациялаудың қауіпсіз әрі шығармашылық жолын ұсынады: мәтіннің идеялық өзегі сақталады, бірақ баяндау тілі заманға сай қайта құрылады.

ҚАЗІРГІ АВТОРЛЫҚ ТӘЖІРИБЕ, ОҚЫРМАН ЖӘНЕ ӘДЕБИ ИНДУСТРИЯ

Қазақ комиксінің бүгінгі беталысын талдағанда, авторлық тәжірибе мен оқырман қауымның өзара сұхбаты шешуші факторлардың бірі ретінде көрінеді, өйткені комикс

жанрының өміршеңдігі ең алдымен аудиторияның тұрақты сұранысына, нарықтық таралым мен мәдени қолдаудың үйлесіміне тәуелді. Қазіргі қазақ әдебиеті жөніндегі ұжымдық еңбектерде тәуелсіздік дәуіріндегі әдеби үдерістің көпқырлы даму арналары, жаңа есімдер мен институционалдық өзгерістер кеңінен көрсетіледі; осы жалпы әдеби динамика ішінде комикс жанры да өз орнын іздеп, әдеби нарықтың, баспа стратегиясының және цифрлық платформалардың талаптарына икемделе отырып қалыптасуда.

Комикс өндірісінің салыстырмалы түрде баяу дамуына әсер ететін кедергілердің қатарында кәсіби сценарист пен суретші тандемінің сиректігі, тұрақты баспа желісінің қалыптаспауы, жанрдың әдеби беделі туралы пікірталастар, сондай-ақ сапалы визуалды өнімге қажет қаржылық және уақыттық ресурс мәселелері бар; дегенмен бұл факторларды жанрдың әлсіздігі емес, оның институционалдық жетілуге әлі мұқтаж «жас» мәдени форма екенінің белгісі ретінде түсінген дұрыс. Осы жағдайда әдебиеттанушы үшін басты міндет – жанрға қатысты ғылыми ұғымдарды жүйелеу, оның эстетикалық мүмкіндіктерін дәлелдеу және ұлттық әдеби канонмен диалогқа түсетін шығармашылық жолдарын көрсету.

КОМИКС ЖАНРЫНЫҢ БІЛІМ БЕРУ ЖӘНЕ ЦИФРЛЫҚ МӘДЕНИЕТТЕГІ ЫҚПАЛЫ

Комикс жанрының қазіргі қазақ әдебиетіндегі орны тек көркем шығармашылықпен шектелмей, білім беру тәжірибесі мен цифрлық мәдениеттің даму логикасымен де тығыз астасып отыр, өйткені визуалды нарративтер бүгінгі оқырманның, әсіресе жасөспірім аудиториясының ақпаратты қабылдау модельдеріне тікелей әсер етеді. Мектептік және әдістемелік мәтіндерде роман не өзге көркем туынды эпизодтарын комикс түрінде визуалдау, идеялық өзекті сурет пен қысқа диалог арқылы жинақтап көрсету тәсілдері оқушының мәтінді түсінуін жеңілдетіп, шығармашылық интерпретациясын күшейтетіні байқалады; бұл үрдіс әдебиет пәнінің функционалдық сауаттылықты арттыру мақсатымен де табиғи үйлеседі.

Цифрлық ортада комикс жанрының әлеуеті тіпті кеңейе түседі, себебі мобильді формат, қысқа сериялар, интерактивті элементтер мен әлеуметтік желілік таралым тәсілдері ұлттық әдеби мазмұнды жылдам әрі қолжетімді жеткізуге мүмкіндік береді, ал бұл өз кезегінде қазақ тіліндегі жастар мәдениетінің контенттік қорын байытады. Осы тұрғыдан комикс жанры қазіргі қазақ әдебиетінің интермедиялды кеңеюінің бір көрінісі болып, дәстүрлі мәтінді жаңа аудиторияға алып шығатын «көпір» қызметін атқарып отыр.

ИНСТИТУЦИОНАЛДЫҚ МОЙЫНДАЛУ ЖӘНЕ ӘДЕБИ НАРЫҚТАҒЫ ЖАҢА БАҒДАР

Комикс жанрының әдеби институттар арқылы танылуы оның қазақ әдеби жүйесіндегі легитимділігін күшейтетін маңызды өлшем болып саналады, себебі жанрдың дамуы тек авторлық ынтамен ғана шектелмей, сын, сараптама және марапаттау механизмдері арқылы мәдени айналымға толыққанды енгенде тұрақты үрдіске айналады. Осы тұрғыда Қазақстанда «Айбоз» ұлттық әдеби сыйлығының құрамында «Үздік комикс» номинациясының бекітілуі және оған жыл сайын өтінімдер ұсынылуы комикстің әдеби жанр ретінде танылу деңгейін көрсетеді; мысалы, 2024 жылы аталған сыйлыққа «Үздік комикс» бойынша 8 өтінім беріліп, жеңімпаз ретінде Жақсылық Сабитовтың «Жошы хан» комиксі аталғаны көрсетілген. [Zakon.kz](#) Жаңалықтар Бұл дерек комикстің қазіргі қазақ әдеби кеңістігінде тек тәжірибелік формат емес, бағаланатын көркем өнім деңгейіне көтерілгенін аңғартады, ал Ұлттық академиялық кітапхана алаңында «Жошы хан» комиксінің таныстырылып, авторлар құрамында тарихшы, жазушы және суретшінің бірге аталуын көру — жанрдың интердисциплинарлық табиғатын дәлелдейді. [nabr.kz](#)

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ КОМИКСІНІҢ ЖАНРІШІЛІК ТҮРЛЕНУІ ЖӘНЕ СТИЛЬДІК ІЗДЕНІСТЕР

Қазақ комикстері мазмұндық тұрғыдан тек тарихи тақырыппен шектелмей, ғылыми-фантастикалық һәм әлеуметтік-психологиялық бағыттарға да бет бұрып келе жатқанын «Айбоз» шорт-листінде аталған атаулар арқылы байқауға болады, бұл жанрдың ішкі динамикасының қалыптасып келе жатқанын көрсетеді. Мысалы, «Жарық пен түнек» атауы философиялық-аллегориялық мәнге ие болуы ықтимал кеңістікке меңзесе, «Түс көретін робот» секілді шығармалар технологиялық қиял мен адамдық сезім табиғатын қатар қозғайтын жаңа көркемдік өріске ұмтылыс танытады, ал «Жетпіс палуан» немесе «Жұрттың баласы» тәрізді атаулар әлеуметтік мінез, күлкі мен ирония мүмкіндіктерін комикс тілімен беруге икемделген тәжірибелер ретінде қызықты көрінеді. [Qazaq Adebieti](#) Демек, қазіргі қазақ комиксі бір ғана функцияға тәуелді емес, ол тарихи-танымдық, тәрбиелік, ойындық, фантастикалық және әлеуметтік-сатиралық бағыттарды қатар игере алатын көпқырлы жанрлық алаң ретінде қалыптасып келеді.

ҚОРЫТЫНДЫ

Жалпы алғанда, қазіргі қазақ әдебиетіндегі комикс жанры – қалыптасу кезеңінен өтіп жатқан, бірақ эстетикалық және мәдени әлеуеті жоғары құбылыс. Әлемдік комикс теориясының негізгі ұстанымдары бұл жанрдың күрделі нарративтік жүйе екенін дәлелдеп, сөз бен бейненің синтезі арқылы оқырманның қабылдау белсенділігін күшейтетінін көрсетеді; қазақ әдеби кеңістігінде осы теориялық негіздер балалар

әдебиетінің жаңару үдерістерімен, графикалық роман ұғымдарының біртіндеп орнығуымен және оқу-әдістемелік практикадағы визуалдау тәсілдерінің кеңеюімен сабақтасып келеді.

Комикстің ұлттық миф пен фольклорды қайта танытудағы мүмкіндігі ерекше маңызды, өйткені бұл формат ғасырлар бойы жинақталған сюжеттерді бүгінгі оқырманның мәдени тәжірибесіне жақын тілмен ұсынуға жол ашады және ұлттық кодты жаңғыртудың креативті тәсілін қалыптастырады.

Сондықтан комикс жанрына қатысты әдебиеттанулық зерттеулерді жүйелеу, қазақ тіліндегі сапалы авторлық жобаларды қолдау, баспа-индустрия мен цифрлық платформалардың ықпалдастығын күшейту – қазіргі қазақ әдебиетінің көпмедиа болмысын тереңдететін маңызды бағыттардың бірі болмақ.

ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР

1. Жарылғапов, Ж.Ж., Такиров, С.У. Әдебиет теориясы: оқу құралы. – Алматы: Отан, 2018. – 172 б. ISBN 978-601-7860-10-3.
<https://e-lib.dulaty.kz/lib/document/TARGU/260E07BE-EC10-484D-AED3-86B8AB629F1F/e-lib.dulaty.kz>
2. Аймұхамбет, Ж.Ә., Мирзахметов, А.А. және т.б. Әдебиет теориясы: оқулық. – Нұр-Сұлтан, 2022. – 300 б. ISBN 978-601-326-652-7.
https://nabr.kz/kk/e-catalog?catalog=1&country_edition=KZ&language=kaz&page=17&publication_type=1&sphere=9&title_first_letter=%D3%98&topic=nabr.kz
3. Орда, Г. Қазіргі қазақ балалар әдебиеті (1991-2021 жж.): монография. – Алматы: «Тоғанай», 2024. – 320 б. ISBN 978-601-7154-19-6.
<https://pps.kaznu.kz/kz/Main/FileShow2/228956//1/223/0//> ҚазҰУ Профессорлық-оқытушы Сайты
4. Фольклорлық сюжеттер мен кейіпкерлерді комикстерге бейімдеу: ғылыми мақала. <https://vestnik.kgu.kz/index.php/kufil/article/download/659/354/3858>
vestnik.kgu.kz
5. Ахметов, Ш. Қазақ балалар әдебиеті тарихының очеркі. – Алматы: Мектеп, 1965. – 326 б. <https://kazneb.kz/kk/catalogue/view/1523753> kazneb.kz
6. McCloud, S. *Understanding Comics: The Invisible Art*. – Harper Paperbacks, 1994. (библиографиялық жазба).
https://openlibrary.org/books/OL9240710M/Understanding_Comics openlibrary.org
7. Рүстемова, Ж.Ә. Қазақ балалар әдебиеті: оқулық. – Қарағанды: ҚарМУ баспасы, 2009. – 280 б.
https://rep.ksu.kz/bitstream/handle/data/1236/Rustemov_okulik.pdf?isAllowed=y&sequence=1 Репозиторий KSU

8. Роман жанрын инновациялық әдіс-тәсілдермен оқытудың тиімді жолдары (комикс арқылы визуалдау тапсырмалары). *Bilimger.kz*.
<https://bilimger.kz/173022/> *Bilimger.kz*
9. Қалижанов, У., Қирабаев, С., Елеукенов, Ш. және т.б. (ред.). Қазіргі қазақ әдебиеті: даму үрдістері, есімдер мен оқиғалар: ұжымдық монография. – Алматы: *Print express*, 2017. – 510 б. ISBN 978-601-80687-9-9.
<https://pps.kaznu.kz/kz/Main/FileShow2/112922/91/1/9770/2017//> ҚазҰУ
Профессорлық-оқытушы Сайты
10. *Eisner, W. Comics & Sequential Art. – Rev./expanded ed. –* (библиографиялық жазба). https://openlibrary.org/books/OL2555449M/Comics_sequential_art
openlibrary.org

ҚМ АА Күәлік нөмірі: **KZ45VPY00102718** — ҚР Мәдениет және Ақпарат министрлігі

© 2026 **Bilimger.kz** Ақпараттық-танымдық білім порталы. Барлық мазмұн авторлық құқықпен қорғалған.